

ШИФР: «Борітеся – поборете»

Всеукраїнський конкурс наукових робіт зі спеціальності
«Професійна освіта»

КОНКУРСНА НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА

на тему: «ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ ЯК ЧАСТИНА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ У ПЕРІОД ВІЙНИ»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ВЕКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ У ПЕРІОД ВІЙНИ З РОСІЄЮ.....	7
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	15
2.1. Аналіз засобів патріотичного виховання в закладах освіти України в період війни та їх порівняння із зарубіжними практиками.....	15
2.2. Особливості організування національно-патріотичного виховання з внутрішньо-переміщеними особами в закладах освіти в умовах воєнного стану.....	21
2.3. Модель формування системи заходів патріотичного виховання в період війни та дослідження її ефективності.....	24
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30
АНОТАЦІЯ.....	33
ДОДАТКИ.....	37

ВСТУП

Проблема формування громадянського суспільства, що озброєне національною, патріотичною ідеєю завжди було предметом діяльності патріотично налаштованих філософів, вчених, патріотів, а особливо студентської молоді.

Вплив національних ідей на формування особистості є беззаперечно важливою проблемою, яка останнім часом, після бурхливого відродження національної ідеї, зазнавала відчутного занепаду, що призвело до повної зневаги всього національного в більшості регіонів України, чим підтверджується панування «руського міра» в більшості регіонів України, зневажливе ставлення до української мови, етнотрадицій. Якщо на початку незалежності України ми спостерігали суттєве відродження народних традицій, їх актуальність і поширеність, то до початку повномасштабного вторгнення росії, починаючи з 2014 року, спостерігаємо послаблення інтересу до цієї роботи як на рівні закладів освіти так і на рівні громадських організацій, хоча на рівні родинного виховання традиції народної педагогіки частково збережені, особливо в сільській місцевості. Сім'я відіграє ключову роль у первинному вихованні, формуючи цінності та світогляд дитини в період, коли вона найбільш відкрита до зовнішніх впливів. Однак, коли дитина залишає сімейне середовище і переходить до навчання у школі, а згодом у закладі вищої освіти, основи національного та патріотичного виховання, сформовані раніше, нерідко послаблюються, якщо освітні заклади не підтримують або не розвивають цих цінностей.

Аналіз робіт видатних педагогів різних поколінь дає підстави стверджувати, що українське патріотичне виховання відбувається насамперед у сімейному колі, а традиції народного патріотичного виховання становлять багате й досі недостатньо вивчене джерело для сучасної освітньої науки, оскільки вікові знання та досвід народу сприяють формуванню національної ідентичності, глибокого розуміння історичних і культурних надбань, а також розвитку індивідуальної активності й самореалізації людини. На основі проведеного нами аналізу праць науковців можемо стверджувати, що саме народна педагогіка

відіграє визначальну роль у становленні особистості, впливаючи на її соціальні якості через виховання в сім'ї та під час навчання в освітніх закладах.

Ми переконані, що сучасна молодь переважно формує свої уявлення, соціальні контакти, інтереси та світогляд через цифрове середовище. Інтернет-простір, який ґрунтується на ключових принципах демократичного суспільства, насамперед забезпечує право на вільне висловлювання думок, доступ до різноманітних джерел інформації та можливість об'єднуватися в організації й проводити зібрання.

У професійні заклади освіти нині вступають студенти, виховані в різних сімейних і регіональних умовах, що часто зумовлює контрастність їхніх світоглядних орієнтацій. Ця тенденція особливо помітна в сучасному освітньому середовищі, де значна частина молоді, зокрема студенти зі статусом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), адаптується до суспільства, яке плекає національні цінності, традиції та активно проводить патріотично спрямовані заходи. Якщо у 2017 році 40% першокурсників висловлювали байдужість до історичного минулого, надаючи перевагу матеріальним перспективам, то у 2024–2025 роках ситуація докорінно змінилася: майже всі опитані студенти підкреслили свою зацікавленість долею України, прагнення глибше вивчати її історію й культуру, а також відчувати приналежність до нації. Водночас вони негативно ставляться до російської мови, хоча нерідко використовують її у спілкуванні. Студенти з числа ВПО зазначають обмеженість своїх знань про визвольні рухи та історичні процеси. Ці спостереження вказують на розбіжності між теоретичними засадами формування особистості через патріотичне виховання та їх практичною реалізацією, яка часто є недостатньою в сім'ях і не підтримується цілеспрямовано суспільними інститутами. Такі висновки спонукали до аналізу змісту й практичних аспектів виховної діяльності в освітніх установах різних педагогічних підходів, виявлення недоліків у виховному процесі та пошуку шляхів їх усунення. Водночас теоретичні концепції й рекомендації вчених щодо впровадження патріотичних методів у виховну практику закладів освіти в умовах війни, а також їх реалізація на індивідуальному й груповому рівнях,

виявляють суперечності між потребами студентів і можливостями закладів вищої освіти. Усунення цих суперечностей можливе через застосування сучасних підходів, орієнтованих на особистість, які враховують індивідуальний досвід студентів, їхнє місце походження, сімейні традиції, а також моральні, патріотичні й естетичні цінності. Урахування вище перелічених чинників та наявність виокремлених суперечностей зумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета роботи: проаналізувати стан організування патріотичного виховання як вектора реалізації молодіжної політики у період війни з росією та виокремити ефективні засоби розв'язання завдань патріотичного виховання студентської молоді в закладах освіти у воєнний період.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання:**

1. З'ясувати особливості організування патріотичного виховання молоді як вектору реалізації молодіжної політики у воєнний період.
2. Дослідити ефективні засоби організування патріотичного виховання в умовах закладу освіти у період війни.
3. Обґрунтувати та перевірити вплив засобів патріотичного виховання на формування національно-свідомої, патріотичної молоді.
4. Розробити модель системи патріотичного виховання з внутрішньо-переміщеними особами та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: виховна робота в закладі освіти у воєнний період.

Предмет дослідження: засоби патріотичного виховання у закладі освіти в період війни з внутрішньо переміщеними особами.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ознайомлення з історією та культурними традиціями рідного краю, а також дотримання етичних принципів і норм соціальної взаємодії сприяють гармонійному розвитку особистості в освітньому середовищі. Використання методів патріотичного виховання під час організації виховних заходів зі студентами сприяє підвищенню їхньої активності, ініціативності та формуванню рис відповідального громадянина України.

Методи дослідження: в процесі виконання роботи нами використовувались методи аналізу, синтезу, порівняння; емпіричні методи, а саме анкетування та метод інтерв'ю.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі теоретичного аналізу сучасної системи виховної роботи у закладі освіти узагальнено основні особливості організування патріотичного виховання, доведено ефективність позитивного впливу засобів патріотичного виховання на формування національної ідеї у здобувачів освіти різних вікових категорій, перевірено вплив засобів національно-патріотичного виховання на формування національної ідеї, розроблено та перевірено модель патріотичного виховання під час роботи з внутрішньо переміщеними особами.

РОЗДІЛ 1.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ВЕКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ У ПЕРІОД ВІЙНИ З РОСІЄЮ

У процесі становлення незалежної України питання розвитку національної свідомості та громадянського суспільства посідає провідне місце в дослідженнях освітньо-виховних практик різних регіонів, зокрема в аналізі спільних та відмінних засад виховання й навчання, у формуванні сімейних відносин та розвитку гармонійної особистості. Ще раніше науковці дійшли висновку, що патріотизм є не лише частиною політичного процесу, але й займає важливе місце в системі освітнього процесу. Початок війни в Україні у 2014 році і подальше повномасштабне вторгнення зумовили необхідність наголошувати на патріотичному вихованні молоді, починаючи з раннього шкільного віку, адже, як показує практика, більшість дітей у деяких регіонах не отримала від своїх батьків належного патріотичного родинного виховання, зокрема в тих регіонах, що виявилися вразливими до зовнішнього впливу та які радісно зустріли чобіт російського загарбника. Ми можемо відзначати позитивний приклад у царині виховання: прийняття Закону України, який запроваджує нове поняття – поняття національної та громадянської ідентичності [14].

Ми не ставимо собі за мету аналізувати даний Закон, але його прийняття, навіть запізніле, дозволяє нам констатувати важливість вивчення та аналізу питань національної й громадянської ідентичності. Відповідно до цього Закону виокремлюємо такі види патріотичного виховання, що зображені на рисунку 1.1.

Рис 1.1. Види патріотичного виховання

Аналізуючи наукову літературу, ми приходимо до висновку, що єдності у трактуванні сутності педагогічної категорії патріотичного виховання та сформованого патріотизму немає, про що свідчать подані нами дані в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Трактування сутності патріотичного виховання

<i>Сутність категорії патріотичного виховання</i>	<i>Автор, джерело</i>
«... з одного боку, патріотизм часто тлумачиться як не лише політична, але й загальнонаціональна цінність, основа державного будівництва та національної безпеки; з іншого – про патріотизм написано й чимало критичних зауважень, а ряд прихильників конструктивізму взагалі вбачають у ньому загрози цілеспрямованих політичних маніпуляцій, групового нарцисизму, міфологічного світогляду аж до фундаменталізму ...» [6].	Єнін М. Н. Патріотизм / Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Патріотизм (дата звернення: 23.03.2025).
«Спрямування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності на формування громадянської стійкості, протидію проявам дискримінації, корупції, колабораціонізму, сепаратизму, пропаганди тоталітарних режимів»[14].	Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20 (дата звернення: 02.02.2025).
«... формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю» [8].	Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. Педагогічна газета. 2000. № 6 (72), С. 6.
«Патріотичне виховання – це виховання, яке передбачає виховання патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини, вивчати бойові традиції та героїчні сторінки українського народу. Виховання громадян України носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості» [7].	Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. Теорія та методика управління освітою. №10. 2013. С. 24–28.

Ми погоджуємось з зарубіжними дослідниками феномену патріотизму у неоднорідному суспільстві, які зазначають, що цю роботу треба проводити дуже обережно, щоб пробудити те, чого, можливо, й не було, але при цьому не перебільшити, не нашкодити, коли відчуваємо спротив і несприйняття [18].

Якщо розглядати питання ідентичності та національно-патріотичного виховання, то дуже принциповим є усвідомлення того, що в умовах війни ми не створили обґрунтованої моделі цієї ідентичності, адже більшість засобів її прояву та реалізації продовжують формуватися, а відкритим для вдосконалення і наповнення залишається зміст програм патріотичного виховання, а також участь волонтерів, воїнів ЗСУ активно долучатися до його формування тощо. Разом з тим у цій війні окупант застосовує ефективну пропагандистську систему, нав'язує свою, чужинську, модель ідентичності. Отже, настає час пропагувати свій фундамент через цінності свободи, самоствердження, унікальності тощо. На окупованих територіях або і за кордоном, де в інформаційному просторі домінує російський наратив, українська молодь веде себе по різному і не завжди сприймає нове, патріотичне як своє. Водночас, ми зазначаємо, що роботу по формуванню патріотизму треба вести так, щоб молодь сама робила вибір на користь української культури, яка відома і сприйнята світом, захищає демократичні цінності. Ми пропонуємо будувати роботу по формуванню патріотичних почуттів у молоді, базуючись на принципах, що зображені на рисунку 1.2.

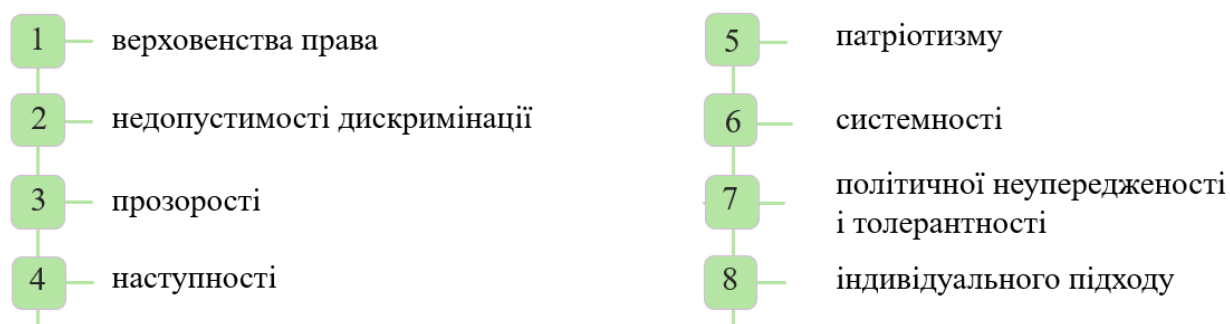

Рис 1.2. Принципи утвердження української національної та громадянської ідентичності

Безперечно, інтеграція цих принципів у воєнний період є необхідною, а проводити її треба дуже виважено, з урахуванням індивідуального підходу та особливостей умов попереднього виховного впливу.

Питання громадянського та патріотичного виховання молоді розглядаються в працях вітчизняних і зарубіжних фундаторів освіти: А. Адлера, Дж. Бадетса, В. Бакуменко, І. Бежа, Т. Безверха, Г. Ващенко, О. Джуринського, К. Вейнберга, Р. Вудса, К. Джанга, Г. Кершенштейнера, І. Колодія, В. Кременя, М. Лещенка, А. Макаренка, Р. Макарова, Дж. Маршалла, Х. Мюнклера, Ч. Паттерсона, О. Овчарук, О. Пометун, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, М. Тадеєва, В. Трощинського, С. Фільда, І. Фрейзера, А. Харнетта, Г. Й. Шевчук та інших.

Важливо зазначити, що питання формування громадянськості та національної ідентичності молоді в країнах Європейського Союзу не аналізувалась і не використовувалась в Україні, що, на нашу думку, сприяло б формуванню патріотичного національно свідомого суспільства загалом і молоді зокрема, як ми це бачимо в розвинутих європейських країнах. Водночас підкреслимо, що Україна підтримує тісні відносини з європейськими державами, такими як Болгарія, Велика Британія, Італія, Німеччина, Норвегія, Польща, Словаччина, Франція, Фінляндія та Чехія. У цих країнах виховна діяльність зосереджена на розвитку патріотичних і громадянських цінностей молоді через популяризацію національної символіки та ідентичності за допомогою засобів масової інформації, освітніх установ, молодіжних організацій і скаутських рухів. Подальший аналіз цих практик буде представлено в розділі 2.

Чимало дослідників (Г. Васянович, В. Довбищенко, П. Дроб'язко, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, В. Кузь, В. Лаппо, Н. Лисенко, О. Любар, І. Мартинюк, З. Небесна, З. Сергійчук, В. Скуратівською, М. Стельмахович, В. Стрельчук, Є. Сявако, Ю. Руденко, Д. Тхоржевський, П. Черніков та ін.) виокремлюють патріотичне виховання як базу молодіжної політики, аналізуючи вплив генетичних і соціальних чинників на формування цінностей нації та окремої особи. Більшість дослідників, спираючись на вивчення визвольних

рухів, традицій, фольклору й обрядів, підкреслюють гуманістичний характер українського патріотичного виховання, спрямованого на розвиток у молоді моральних, емпатійних, патріотичних і духовних орієнтирів. Значна частина авторів пропонують дієві підходи та інструменти для інтеграції національно-патріотичних методів у діяльність сучасних освітніх закладів. Нами досліджено широкий спектр педагогічних питань на основі актуальних публікацій у професійних виданнях. Проте наукові роботи, присвячені патріотичним аспектам виховання у закладах освіти для внутрішньо переміщених осіб у період війни та їх вимушеної міграції, залишаються відсутніми. Ця проблематика містить низку аспектів, які потребують детального дослідження та уточнення.

Варто констатувати, що людина, як індивід і учасник суспільних відносин, із властивими їй природними здібностями, розвивається як особистість у системі соціальних зв'язків завдяки цілеспрямованій виховній діяльності. У процесі інтелектуального зростання в суспільному середовищі вона набуває здатності самостійно аналізувати поведінку старших, засвоюючи позитивні приклади та відкидаючи негативні, відтворюючи моделі міжособистісної взаємодії, які в окремих регіонах сформувалися під впливом російської культури та уявлень про її вищість. Регіональні відмінності в когнітивних і поведінкових характеристиках населення пояснюються специфікою соціальних та етнічних підходів до виховання й розвитку збалансованої особи. На нашу думку, у період війни особливої актуальності набуває завдання зміцнення єдності українського суспільства через усунення зазначених розбіжностей. Під час війни домінантою у процесі виховання є військово-патріотичне виховання як вид патріотичного виховання. Саме продумана, спланована організація патріотичного виховання є беззаперечною умовою готовності молоді до захисту України, підготовки їх до військової служби, формування готовності до захисту національної безпеки. Ми узагальнили законодавчу, наукову та методичну складові процесу виховання загалом і патріотичного виховання зокрема і розробили елементи стратегії патріотичного виховання у період війни. Цю стратегію визначаємо як намагання обґрунтувати організаційно-педагогічні підходи, методи та засоби патріотичного

виховання в закладах освіти у період війни з урахуванням необхідності інтегрувати в процес формування патріотичних заходів внутрішньо переміщених осіб.

Нормативною базою організування заходів патріотичного виховання в період війни є: Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. N 1443 «Про затвердження порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву» із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року; Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024р. № 734 «Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських», а також базові Закони України «Про освіту), «Про вищу освіту».

На основі нашої авторської стратегії і цих законодавчих документів визначаємо завдання освітнього закладу під час організування та проведення заходів патріотичного виховання в умовах воєнного часу. (рис 1.3.):

- 1. Формування у молоді усвідомленої громадянської позиції з урахуванням духовних етнічних цінностей та етнічної самобутності патріотизму**
- 2. Поваги до державної символіки, мови, культури, побутових традицій тощо**
- 3. Самоідентифікація молодого людини себе як українця**
- 4. Пропагування засад етнопедагогіки**
- 5. Усунення впливу росії на інформаційну, освітню та культурну сферу**
- 6. Розповсюдження інформації про героїв ЗСУ, необхідність формування і дотримання традицій вшанування пам'яті загиблих на війні**
- 7. Формування готовності до виконання обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України**
- 8. Вироблення первинних базових навичок загальновійськової підготовки**

Рис. 1.3. Завдання закладу освіти в організуванні заходів патріотичного виховання

На нашу думку, за результатами власних спостережень актуальною стає загальновійськова підготовка молоді в закладах освіти, у якій виокремлюються початкова та базова підготовка. Практично всі заклади освіти здійснюють цю загальновійську підготовку. Початковий етап спрямований на розвиток у молоді базових військових компетенцій, оборонної свідомості та розуміння обов'язку захищати Україну. Базовий етап має на меті виховання громадян, здатних виконувати завдання в мирний і воєнний час, зокрема в бойових умовах, шляхом опанування навичок поведінки зі зброєю, тактичних дій на полі бою (пересування, орієнтування), надання першої медичної та психологічної самопомоги, роботи з вибуховими пристроями, а також формування стійких психологічних і моральних рис, необхідних для оборони держави [12]. Таку підготовку студентів проводять заклади вищої освіти всіх форм власності, військові заклади вищої освіти, військові підрозділи університетів, тренувальні

центри Збройних Сил України, інші військові формування, правоохоронні органи спеціального призначення, Держспецтрансслужба, а також спеціалізовані освітні установи, які готують поліцейських у тренінгових центрах [13].

Можливість молоді утверджувати свою національну самосвідомість в умовах зовнішніх викликів, зокрема психологічна готовність до виконання обов'язків військової служби, набуває особливої актуальності. Проте викладачі та студенти не завжди мають достатню підготовку для цього. Тому нашою пропозицією є розробка спеціальних тренінгових курсів для ВПО, які дають можливість сформувати позицію позитивної життестійкості у різних ситуаціях під час війни, коли вони перебувають далеко від дому.

Взявши за основу все вище викладене, елементи нашої стратегії патріотичного виховання ми розробили модель патріотичного виховання з ВПО в закладах освіти загалом і професійної освіти зокрема, що схарактеризовано і подано у наступному розділі нашої роботи.

РОЗДІЛ 2.

ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1. Аналіз засобів патріотичного виховання в закладах освіти України в період війни та їх порівняння із зарубіжними практиками

Варто зазначити, що патріотичне виховання в закладах освіти України в умовах воєнного стану є невід'ємною частиною молодіжної політики, спрямованої на формування свідомої громадянської позиції, готовності молоді до захисту національних інтересів і її активної інтеграції в соціум, який переживає кризові зміни. Згідно із Законом України «Про освіту» (2017) громадянська компетентність як ключова формується на заняттях з усіх предметів, адже, за словами Анатолія Мокаренка, фізиками, хіміками чи математиками стануть одиниці, а громадянами мають стати всі, бо без громадян держава просто неможлива. [3, с. 7]. На нашу думку, у воєнний період таке виховання набуває особливої ваги, адже воно не лише зміцнює національну ідентичність, а й закладає підґрунтя для її активної участі у відбудові країни, що вимагає системного та комплексного підходу до організації освітнього процесу.

Одним із основних засобів патріотичного виховання є інтеграція національно-патріотичного змісту в навчальний процес. Поділяємо думку Катерини Костюченко, щодо ширшого розуміння завдань патріотичного виховання, яка зазначає: «Основними формами національно-патріотичного виховання молоді є:

- інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави);
- діяльнісно-практичні (творчі групи, екскурсії, свята, огляди-конкурси, олімпіади);
- інтерактивні (фестивалі, гуртки);
- індивідуальні (доручення, творчі завдання)» [9, с. 160].

Яскравим прикладом реалізації цих форм є діяльність шкіл та фахових навчальних закладів освіти у рамках проєкту «Урок звитяги» [15]. У межах цього проєкту проводяться інформаційно-масові заходи, такі як диспути та конференції за участю ветеранів і волонтерів, де учні аналізують сучасні події війни та їхній зв'язок із історичними перемогами українського народу. Діяльнісно-практичний аспект реалізується через організацію екскурсій до музеїв бойової слави чи місць пам'яті, а також через участь у волонтерських акціях зі збору допомоги для ЗСУ. Водночас інтерактивні форми включають фестивалі патріотичної пісні та онлайн-гуртки з вивчення історії козацтва, залучаючи молодь до творчого осмислення національної ідентичності, що сприяє її емоційному залученню та формуванню стійкої патріотичної позиції.

Для повноцінного аналізу доцільно звернутися до зарубіжних практик впровадження національно-патріотичного виховання, які можуть слугувати орієнтиром для вдосконалення українських підходів у воєнний період. Особливу увагу в цьому контексті привертає досвід Республіки Польща, з якою Україна пов'язана спільним історичним минулим та подібними викликами в боротьбі за незалежність. Польща, перебуваючи в умовах європейського вектору розвитку впродовж останніх десятиліть, сформувала чітко структуровану систему патріотичного виховання, яка на початку 2000-х років зазнала якісних змін. На нашу думку, польський досвід є не лише цікавим, а й надзвичайно корисним для України, адже він демонструє, як поєднання історичної пам'яті з сучасними освітніми практиками сприяє формуванню громадянської свідомості. Як зазначає, С. Р. Бабушко та Л. С. Соловей: «Для дітей шкільного віку у 2015 р. було розроблено програму «Патріотизм завтрашнього дня», метою якої стали популяризація і поширення знань про історичне минуле країни, її культурну і духовну спадщину, а також про сучасні досягнення і перемоги польського народу. Патріотичне виховання відбувається у процесі навчання на заняттях з суспільствознавства, історії, краєзнавства, польської мови. Школярі здійснюють подорожі та екскурсії до місць національної пам'яті, зустрічаються з видатними особистостями сучасності, беруть участь у конкурсах і змаганнях туристично-

краєзнавчого напрямку, в роботі громадських організацій, займаються організацією патріотичних акцій та виставок» [2, с. 7].

«Патріотизм завтрашнього дня» – це загальнонаціональна грантова програма, що фінансується Міністерством культури та національної спадщини Польщі, а з 2009 року її фактичним виконавцем є Музей історії Польщі. За роки реалізації програми було підтримано чисельні проєкти, спрямовані на популяризацію польської історії та культури. Зокрема, станом на 2017 рік у рамках програми профінансовано 163 ініціативи-переможці, кожна з яких отримала субвенції від 5 тис. до понад 50 тис. злотих. Загальна сума фінансування за весь період існування програми сягає приблизно 4 мільйонів злотих, що еквівалентно близько 42,5 мільйонам гривень за поточним курсом. Багато з нагороджених проєктів присвячені вшануванню видатних постатей польської історії, таких як Юзеф Пілсудський і Тадеуш Костюшко, а також дослідженню місцевих історичних подій. За словами організаторів, зокрема Роберта Костро, директора Музею історії Польщі, який очолює керівну групу програми, інтерес до конкурсу залишається стабільно високим: у 2017 році було подано майже 850 заявок від фондів, місцевих асоціацій, бібліотек, культурних центрів і регіональних музеїв із усієї Польщі. Проєкти-переможці зазвичай реалізуються у форматі семінарів, інтерактивних ігор, культурних подій і змагань, більшість із яких зосереджені на вивченні місцевої історії, хоча значна частина також охоплює політичні, соціально-економічні та побутові аспекти життя країни [17].

У контексті формування стійкого національного ідентичнісного ґрунту для молоді заслуговує на увагу програма Міністерства оборони Польщі – «Сертифіковані військові уніформовані класи», започаткована у 2017 році. Як зазначає Юрій Юзич: «З початком військової агресії російської федерації проти України поляки ... серйозно взялися за військову підготовку в школах. На старті програми участь взяли лише 58 шкіл, однак завдяки підтримці держави та активній координації з боку новоствореного бюро при Міністерстві освіти, ця ініціатива отримала суттєвий розвиток. Уже на початку 2020 навчального року в

Польщі функціонували 128 сертифікованих класів у 128 школах по всій країні, які охоплювали понад 6 800 учнів. Навчання в таких класах триває два роки і, крім звичайної програми, включає польову підготовку: 185 годин навчання у формі педагогічної інновації як частина предмета “Військова освіта”. Класи підтримує Міноборони у формі не фінансової допомоги — інструкторами, що проводять заняття, допуском на військові об’єкти та до техніки. Дні військової підготовки — щомісячно. Мета програми — створити на основі адміністративних районів місцевої військової адміністрації шкільні мережі, які в рамках педагогічної інновації забезпечуватимуть єдину військову підготовку для учнів військових класів»[4]. Принциповою особливістю цієї моделі є її орієнтація не стільки на підготовку до служби в армії, скільки на формування дисциплінованої, свідомої й готової до громадянського обов’язку молоді, яка ідентифікує себе з національною ідеєю та державними цінностями. Такі класи інтегруються у загальноосвітній простір, а їхня діяльність узгоджується з іншими ініціативами в галузі національно-патріотичного виховання.

Черговим прикладом ефективної реалізації ідеї національно-патріотичного виховання в європейському контексті є Естонія — країна з глибокою історією спротиву зовнішнім загрозам та активною проєвропейською позицією у питаннях державної ідентичності. Після відновлення незалежності у 1991 році Естонія активно почала формувати нову систему громадянського і патріотичного виховання, яка ґрунтується на таких засадах, як збереження національної культури, розвиток історичної пам’яті та забезпечення оборонної свідомості громадян. Окрему роль у патріотичному вихованні відіграє організація Kaitseliit (далі — Кайтселійт). Як зазначає Михайло Александров: «Кайтселійт є добровольчою воєнізованою організацією державної оборони, яка діє у сфері управління Міністерства оборони Естонії, володіє зброєю та займається військовою підготовкою. Головною метою діяльності Кайтселійту є підвищення готовності населення до захисту незалежності та конституційного ладу Естонії, спираючись на вільне волевиявлення та власну ініціативу. До складу Кайтселійту входять також дві молодіжні організації — «Молоді орли» (ест. Noored Kotkad) та

«Доньки Батьківщини» (ест. Kodutütred). Відділення зазначених організацій діють на базі закладів загальної середньої освіти на підставі спеціальних угод. До цих молодіжних організації залучаються юнаки і дівчата віком від 7 до 18 років. Метою діяльності «Молодих орлів» та «Доньок Батьківщини» є надання молодим людям можливості самореалізації за допомогою патріотичного виховання, підготовка молоді до оборони країни, поширення знань про історію Естонії, зміцнення фізичної форми та розвиток громадянської компетентності. Фактично, «Молоді орли» та «Доньки Батьківщини» – аналог скаутських організацій, але форма їх діяльності виходить далеко за межі літніх таборів і спортивних змагань. Юнаки й дівчата мають можливість пройти спеціальні курси з випробуваннями, які сприяють набуттю первинних військових спеціальностей, наприклад курси «Розвідник», «Стрілок», «Перша допомога» тощо» [1, с. 23-24]. Таким чином, естонська модель національно-патріотичного виховання вирізняється системністю, міжвідомчою взаємодією та гнучким поєднанням формальної й неформальної освіти. Залучення молоді до діяльності добровольчих організацій із раннього віку сприяє формуванню патріотичної свідомості, почуття відповідальності за долю держави, а також практичної готовності до її захисту в разі потреби.

Аналізуючи європейський досвід, варто також звернути увагу на Литву — державу, що, як і Україна, пройшла крізь складний шлях боротьби за незалежність у XX столітті та сформувала сильні механізми громадянського і патріотичного виховання. Як зазначає Ірина Дзюбенко: «В Литві, важливість громадянської освіти та виховання підкреслюється в усіх основних документах, що регулюють освітню політику (Закон про освіту, Стратегія освіти, Довготривала програма національного й громадянського виховання, Програма правової освіти тощо), громадянська освіта поєднує два блоки, в основі яких є формування навичок громадянської дії та розвиток «громадянського мислення». У цій країні діє широкомасштабна неформальна освітня діяльність, що охоплює людей різного віку за участі неурядових організацій: від підвищення кваліфікації педагогічного складу для викладання дисциплін із громадянської освіти та участі

в різноманітних програмах UNESCO та Ради Європи до шкільного самоврядування, суспільних рухів, гуртків тощо» [5]. Литовська модель патріотичного виховання вирізняється балансом між формальними освітніми механізмами та громадянською ініціативою. Участь молоді у шкільних проєктах, тематичних таборах і національних подіях забезпечує не лише емоційне залучення до історії та цінностей держави, а й розвиток лідерських якостей, відповідальності й активної громадянської позиції.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що національно-патріотичне виховання в Україні, Польщі, Естонії та Литві спрямоване на формування громадянської свідомості, національної ідентичності й готовності молоді до захисту державних інтересів, що набуває особливої ваги для України в умовах воєнного стану. В Україні патріотичне виховання, інтегроване в освіту через громадянські компетенції та проєкти, зокрема «Урок звиятиги», поєднує інформаційно-масові, діяльнісно-практичні й інтерактивні форми, сприяючи емоційному залученню молоді та її підготовці до відбудови країни. Зарубіжний досвід підкреслює системність і міжвідомчу взаємодію: у Польщі програми «Патріотизм завтрашнього дня» та «Сертифіковані військові уніформовані класи» акцентують на історичній пам'яті й військовій підготовці, залучаючи тисячі учнів до громадянської активності. Естонія через організацію Кайтселійт і молодіжні організації «Молоді орли» та «Доньки Батьківщини» формує оборонну свідомість із раннього віку, поєднуючи формальну й неформальну освіту. Литва, спираючись на громадянську освіту, участь молоді у шкільних проєктах, тематичних таборах і національних подіях, забезпечує баланс між навчальними програмами й громадськими ініціативами. Аналіз цих моделей свідчить, що ефективне патріотичне виховання потребує комплексного підходу, який поєднує історичну освіту, практичні навички, законодавчу підтримку та залучення молоді до суспільних процесів. Для України ці приклади є цінним орієнтиром, оскільки адаптація подібних практик може посилити громадянську єдність і готовність молоді до викликів сьогодення, сприяючи зміцненню національної стійкості.

2.2 Особливості організування національно-патріотичного виховання з внутрішньо-переміщеними особами в закладах освіти в умовах воєнного стану

Національно-патріотичне виховання переселенців зі Сходу України, які через війну змушені покинути свої домівки, є важливим завданням закладів освіти в умовах воєнного стану. Ця категорія молоді стикається з унікальними викликами: втрата рідного середовища, необхідність адаптації до нових громад, а часто й травматичний досвід бойових дій чи окупації. У таких умовах патріотичне виховання набуває не лише функції формування громадянської свідомості, а й слугує інструментом психологічної підтримки та інтеграції в соціум. На нашу думку, особливість цього процесу полягає у необхідності врахування специфіки життєвого досвіду переселенців, поєднання вивчення історії України з актуальними подіями війни та акцентування на практичній участі учнів у громадському житті.

Однією з ключових особливостей є адаптація засобів патріотичного виховання до потреб переселенців. Як і в раніше розглянутому проєкті «Урок звиятиги», інформаційно-просвітницькі заходи залишаються важливим інструментом, але їхній зміст коригується з урахуванням досвіду й вікової категорії цієї групи, а також враховуючи особливості формування системи цінностей до війни. Наприклад, в закладах освіти західних областей України, куди перемістилася значна кількість учнів зі Сходу, проводяться інтегровані заняття з національно-патріотичного виховання «Стежками України», розроблені спеціально для дітей дошкільного віку. Метою таких занять є ознайомлення учнів з основними стравами української національної кухні та посудом, закріплення знань про український національний одяг; розвиток мовлення, мислення, пам'ять, уваги; розширення словникового запасу дітей відповідно за темою; виховування любові до культурної спадщини українців, бажання пишатися своїм «корінням» [10]. На нашу думку, такі заняття сприяють не лише засвоєнню культурних цінностей, а й створенню позитивного емоційного фону, що є особливо важливим для дошкільнят-переселенців у

процесі їхньої адаптації до нового середовища, допомагаючи їм відчутися частиною єдиної української спільноти.

Діяльнісно-практичні заходи також відіграють важливу роль у національно-патріотичному вихованні, зокрема для переселенців зі Сходу України, сприяючи їхній активній участі в громадському житті та формуванню стійкої патріотичної позиції. Одним із яскравих прикладів таких заходів є дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), мета якої – виховання української молоді на засадах козацьких традицій через поєднання військово-спортивної підготовки та національно-патріотичних цінностей. Гра «Джура» є формою позакласної роботи з патріотичного виховання школярів, засобом формування патріотичної свідомості та спортивно-оздоровчої роботи[16]. Позашкільна освіта, до якої належить ця гра, відіграє особливу роль у становленні молодшої людини, адже вона зосереджена на практичному вихованні, а не лише на засвоєнні теоретичних знань. На відміну від класних уроків, де матеріал часто залишається абстрактним і не завжди стає частиною внутрішнього світу дитини, позашкільні заходи формують цінності через дію — те, що проявляється в поведінці та взаємодії поза межами навчального процесу.

Для переселенців зі Сходу України гра «Джура» виявляється не лише корисною, а й надзвичайно цікавою та захоплюючою, адже поєднує активний відпочинок із можливістю відчутися частиною великої спільноти, що бореться за свою країну. За нашими спостереженнями, чимало опитаних переселенців, які долучилися до гри в нових школах західних регіонів, вперше дізналися про гру «Джура» вже після переїзду, і їхнє захоплення пояснюється новизною формату та можливістю проявити себе в командній роботі.

Значну роль у національно-патріотичному вихованні відіграє Пласт – Національна скаутська організація України, яка через свою систему виховання на засадах християнських і національних цінностей сприяє інтеграції молоді в нове соціальне середовище та формуванню стійкої громадянської позиції. Для переселенців, які часто відчують розрив із рідним культурним контекстом, пластунські заходи пропонують унікальне поєднання практичної діяльності,

командної взаємодії та вивчення української історії й традицій, що допомагає подолати відчуття ізоляції. З 24 лютого 2022 року одним із головних напрямків роботи Пласту є підтримка та захист військових. Пластуни по всій країні об'єдналися і створили міцну систему зв'язків – працюють як одна команда та забезпечують захисників всім необхідним. Як зазначає Голова Крайової пластової Ради Пласту Юрій Юзич, «було очевидним, що пріоритетом має стати допомога національному спротиву, висловлена у першому пластовому обов'язку – вірності Богу та Україні. При цьому пластуни й пластунки готувались реалізувати і свій другий, гуманітарний обов'язок – допомогу ближнім (у час війни – цивільному населенню)» [11]. Отже, пластунська діяльність для переселенців зі Сходу України вирізняється гнучким підходом до національно-патріотичного виховання, що поєднує допомогу національному спротиву, виховання громадянської відповідальності з психологічною підтримкою та залученням молоді до практичних ініціатив. На нашу думку, такі заходи, як пластові табори та волонтерські проєкти, допомагають молоді відчути свою значущість у боротьбі за батьківщину, сприяючи їхній соціальній адаптації та формуванню патріотичних цінностей.

Національно-патріотичне виховання переселенців зі Сходу України в закладах освіти є багатограним процесом, який поєднує інформаційні, діяльнісно-практичні та психологічні аспекти, сприяючи їхній інтеграції та громадянському становленню. Проєкти, зокрема «Урок звитяги», «Стежками України», гра «Джура» та діяльність Пласту, адаптовані до потреб молоді, допомагають подолати травматичний досвід, зміцнити патріотичну свідомість і сформувати активну позицію щодо захисту України. На нашу думку, успіх цих ініціатив залежить від гнучкості форматів, врахування індивідуальних особливостей переселенців і залучення їх до суспільно значущих справ, що готує молодь до участі у відбудові країни.

2.3. Модель формування системи заходів патріотичного виховання в період війни та дослідження її ефективності»

На основі проведеного теоретичного аналізу та практичних спостережень ми сформуваємо модель системи заходів патріотичного виховання, яка подана на рис. 2.1.

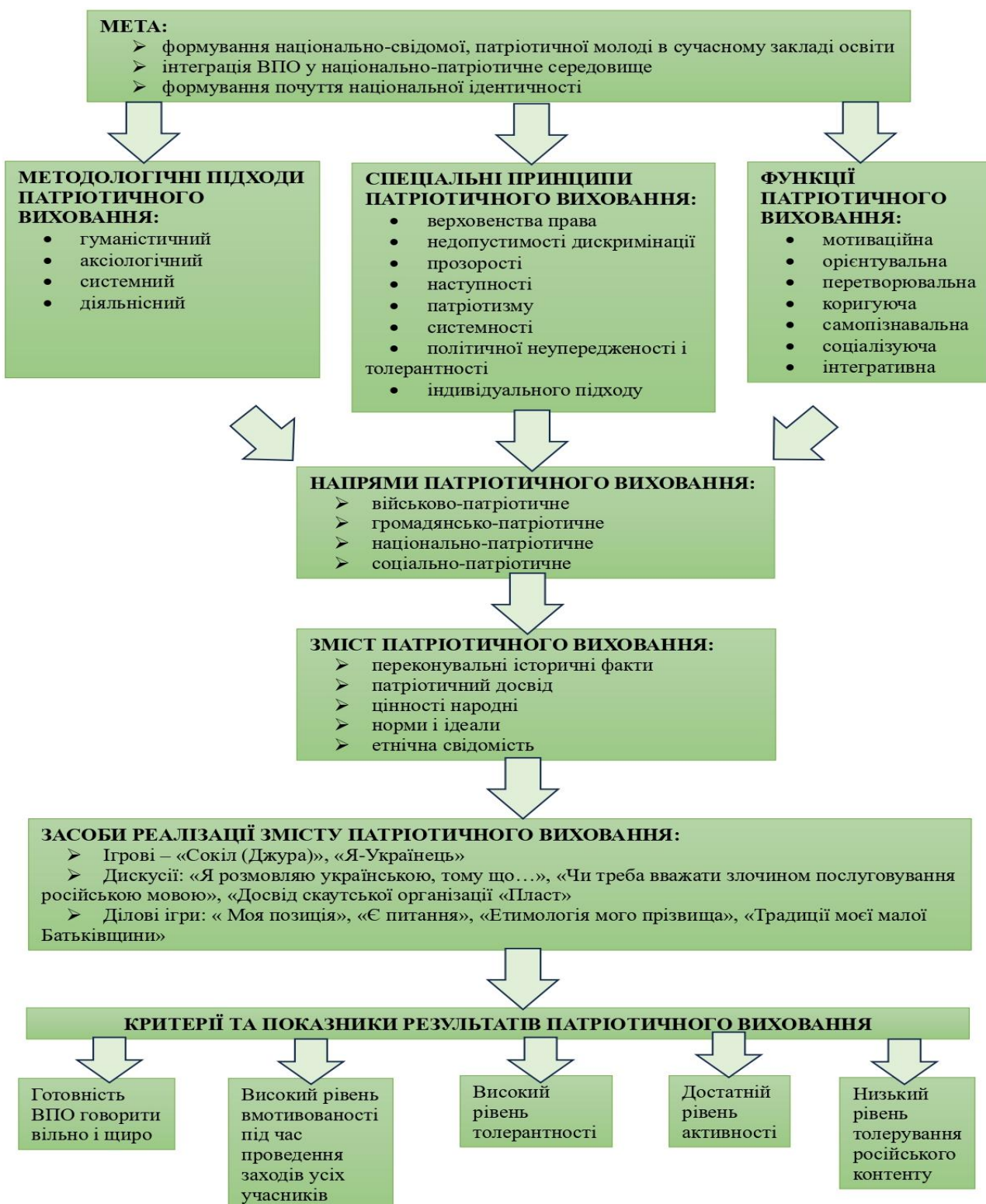

Рис. 2.1. Модель формування патріотичного виховання з ВПО

Для поглибленого аналізу ефективності системи засобів національно-патріотичного виховання молоді, зокрема переселенців зі Сходу України, в умовах воєнного стану було проведено дослідження серед студентів коледжу в західній області України, де навчаються внутрішньо переміщені особи. Дослідження ґрунтувалося на змішаному методологічному підході, що поєднувало анонімне анкетування з кількісним аналізом на основі розробленої нами анкети (Додаток А) та експертної оцінки. У вибірці взяли участь 30 студентів віком 15–19 років, із яких 5 осіб (17%) були переселенцями зі Сходу України (Донецька та Луганська області), а 25 – місцевими студентами. Анкетування мало на меті оцінити сприйняття студентами проєктів «Урок звияги», гри «Джура» та діяльності Пласту, їхній вплив на патріотичну свідомість, психологічну стійкість і соціальну інтеграцію, тоді як інтерв'ю зосередилися на індивідуальному досвіді переселенців, щоб виявити особливості їхньої адаптації до нового середовища. Запитання анкет стосувалися знань про українську історію, емоційного стану, мотивації до волонтерства та відчуття приналежності до громади, а інтерв'ю дозволили зібрати детальні наративи про вплив воєнного контексту на сприйняття виховних ініціатив.

Результати анкетування засвідчили високий рівень залучення студентів до патріотичних ініціатив, хоча переселенці демонстрували унікальні реакції через свій попередній досвід. Зокрема, 80% опитаних (24 студенти) зазначили, що «Урок звияги» поглибив їхнє розуміння зв'язку між історичними подіями та сучасною війною, причому 4 із 5 переселенців (80%) підкреслили, що зустрічі з ветеранами викликали в них почуття гордості за Україну. Один із переселенців з села Шабельківка Краматорського району Донецької області поділився: «Я раніше не знав, що в нас така сильна історія боротьби, це дало мені сили триматися». Гра «Джура» отримала схвальні відгуки від 73% студентів (22 особи), із яких 3 із 5 переселенців (60%) відзначили, що командні змагання та заняття з козацької спадщини допомогли їм відчувати себе частиною нової громади. Переселенець з села Олександропілля Сіверськодонецького району Луганської області розповів в інтерв'ю: «На «Джурі» я вперше відчув, що можу

бути корисним, стріляти з лука й працювати в команді було захоплююче». Діяльність Пласту мала найвищий вплив на громадянську активність: 83% студентів (25 осіб), включаючи всіх 5 переселенців, повідомили, що волонтерські акції, до прикладу, плетіння маскувальних сіток чи збір гуманітарної допомоги для ЗСУ, дали їм відчуття причетності до національного спротиву. Переселенець зі села Ягідне Бахмутського району Донецької області зазначив: «Пласт навчив мене, що я можу допомагати Україні, навіть якщо втратив дім».

Якісний аналіз інтерв'ю з переселенцями виявив, що для них патріотичне виховання стало новим і трансформаційним досвідом. Усі 5 переселенців заявили, що до переїзду в західні області України вони не стикалися з організованими формами патріотичного виховання в освіті. За їхніми словами, у школах і коледжах Донецької та Луганської областей до 2022 року такі ініціативи були рідкісними через складну політичну ситуацію та брак системного підходу. Наприклад, студент з села Запорізьке Старобільського району Луганської області пояснив: «У нас патріотизм був більше вдома, в школі про це майже не говорили». Ця відсутність досвіду контрастувала з їхнім знайомством із «Уроком звияги», «Джурою» та Пластом, які вони описали як «відкриття». Четверо з п'яти переселенців (80%) підкреслили, що ці програми не лише збагатили їхні знання про Україну, а й допомогли подолати психологічний бар'єр, пов'язаний із переїздом. Зокрема, участь у Пласті сприяла формуванню дружніх зв'язків: студент із міста Сєвєродонецьк Луганської області зазначив: «На пластових вишколах я знайшов друзів, які розуміють, що я пережив». Водночас один переселенець висловив потребу в більшій кількості заходів, адаптованих до травматичного досвіду молоді зі Сходу, що вказує на потенціал для вдосконалення програм.

Порівняння результатів із зарубіжними практиками показує, що українські ініціативи мають унікальні риси, які відповідають викликам воєнного часу. Якщо польські «Сертифіковані військові уніформовані класи» чи естонський Кайтселійт акцентують на військовій підготовці та дисципліні, то «Урок звияги», «Джура» та Пласт у коледжі поєднують історичну освіту з емоційною

підтримкою, що є критично важливим для переселенців. Наприклад, волонтерські акції Пласту, які охопили всіх п'яти переселенців, мають паралелі з литовськими громадськими ініціативами, але в Україні вони тісніше пов'язані з підтримкою ЗСУ, що відображає воєнний контекст. Загалом 77% студентів (23 особи) погодилися, що участь у цих програмах підвищила їхню готовність до громадської активності, тоді як для переселенців цей показник сягнув 100% (5 із 5), що підкреслює особливу значущість таких заходів для молоді з травматичним досвідом. На нашу думку, результати дослідження підтверджують ефективність адаптованих засобів патріотичного виховання, які не лише зміцнюють національну ідентичність студентів, а й сприяють їхній психологічній стійкості та інтеграції в нове середовище.

Підсумовуючи, проведене дослідження серед 30 студентів коледжу, зокрема 5 переселенців зі Сходу України, показало, що «Урок звияги», гра «Джура» та діяльність Пласту є дієвими інструментами національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану. Для переселенців ці ініціативи стали новим досвідом, який допоміг їм відкрити для себе патріотизм, подолати ізоляцію та відчути причетність до боротьби за Україну. Результати свідчать, що гнучкий підхід, який поєднує історичні знання, практичну активність і психологічну підтримку, є ключовим для виховання молоді, особливо з числа переселенців, і створює підґрунтя для їхньої участі у відбудові країни. Водночас висловлені пропозиції щодо розширення адаптованих заходів указують на потребу подальшого вдосконалення таких програм.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження засобів національно-патріотичного виховання сучасної молоді в закладах освіти України в умовах воєнного стану підкреслює їхню ключову роль у формуванні громадянської свідомості, зміцненні національної ідентичності та підготовці молодого покоління до активної участі в житті країни, що протистоїть викликам війни. Встановлено, що інтеграція патріотичного змісту в освітній процес, як це реалізовано в проєкті «Урок звияги», ефективно поєднує інформаційно-масові заходи (диспути з ветеранами), діяльнісно-практичні ініціативи (волонтерські акції для ЗСУ) та інтерактивні форми (фестивалі патріотичної пісні), сприяючи емоційному залученню молоді та формуванню стійкої патріотичної позиції. Порівняння з зарубіжними практиками показало, що польська програма «Патріотизм завтрашнього дня» акцентує на історичній пам'яті, естонський Кайтселійт – на оборонній свідомості, а литовська модель – на громадянській ініціативі, що підтверджує універсальність комплексного підходу й пропонує Україні орієнтири для вдосконалення власних методів у воєнний період. На нашу думку, зарубіжний досвід, зокрема міжвідомча взаємодія та фінансова підтримка, може посилити системність українських ініціатив, адаптувавши їх до унікального контексту війни.

В процесі організування національно-патріотичного виховання переселенців зі Сходу України встановлено, що програми «Стежками України», «Джура» та Пласт стали не лише інструментами засвоєння культурних і історичних цінностей, а й засобами психологічної підтримки та інтеграції в нові громади. Заняття «Стежками України» створили позитивний емоційний фон для дошкільнят, «Джура» через козацькі традиції та командну роботу зміцнила впевненість підлітків, а Пласт завдяки волонтерським акціям, як-от плетінню маскувальних сіток, дав молоді відчуття причетності до національного спротиву. На основі дослідження, проведеного серед 30 студентів коледжу, зокрема 5 переселенців, 80% респондентів поглибили знання про історію України завдяки

«Уроку звияги», 73% відчували соціальну єдність через «Джуру», а 83% відчували власну значущість через Пласт. Для переселенців ці ініціативи стали справжнім відкриттям: усі п'ятеро зазначили, що до переїзду не стикалися з організованим патріотичним вихованням, а програми допомогли їм подолати ізоляцію та психологічний бар'єр, налагодивши дружні зв'язки в новому середовищі. На нашу думку, ефективність цих заходів зумовлена їхньою адаптивністю до травматичного досвіду молоді, що робить їх незамінними в умовах війни.

Розроблена нами модель, як система організування патріотичного виховання молоді, за результатами анкетування студентів коледжу містить основні елементи формування патріотизму з внутрішньо-переміщеними особами: підходи, принципи, функції, засоби та дидактичний інструментарій.

Національно-патріотичне виховання в Україні є багатограним процесом, який поєднує історичну пам'ять, сучасний героїзм і практичну діяльність, готуючи молодь до збереження ідентичності та активної ролі у відбудові країни.

Результати дослідження підкреслюють, що гнучкий підхід, який враховує потреби різних груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб, є ключовим для зміцнення громадянського суспільства. Порівняння з Польщею, Естонією та Литвою показує, що системна підтримка й міжвідомча координація можуть посилити українські ініціативи, тоді як унікальний акцент на психологічній стійкості відповідає викликам воєнного часу. На нашу думку, подальший розвиток таких програм, з урахуванням пропозицій щодо їхньої адаптації, сприятиме не лише інтеграції молоді, а й формуванню стійкої нації, здатної протистояти сучасним загрозам і будувати майбутнє України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров М. Правове регулювання участі сил національного спротиву в заходах військово-патріотичного виховання: досвід Естонії. Law. State. Technology, 1, 2023. С. 21–26, doi: 10.32782/LST/2023-1-3. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/269/239> (дата звернення: 12.04.2025).
2. Бабушко С. Р., Соловей Л. С. Національно-патріотичне виховання у Польщі: досвід для України. Наука, освіта, технології і суспільство: нові дослідження і перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 20 вересня 2022 р.): у 2 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 7-8. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/41954/1/S_Babushko_L_Solovei_ZTD_NUFVSU_KUB_G.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення: 05.04.2025).
4. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> (дата звернення: 12.04.2025).
5. Дзюбенко І. А. Досвід громадянського виховання країн ЄС в Україні. Український педагогічний журнал. 2018. Вип. 2. С. 16-21.
6. Єнін М. Н. Патріотизм / Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Патріотизм> (дата звернення: 23.03.2025).
7. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. Теорія та методика управління освітою. №10. 2013. С. 24–28.

8. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. Педагогічна газета. 2000. № 6 (72), С. 6.
9. Костюченко К. Національно-патріотичне виховання студенської молоді. Збірник тез доповідей II науково-практичної конференції «Шляхи розвитку науки, освіти, суспільства в умовах сьогодення» 17 квітня 2024 р. – Немішаєве: ВСП НФК НУБіП України, 2024. С. 157-163 (електронне видання). URL: https://nfk.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/zbirnyk_tez-1.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
10. Матеріал: Інтегроване заняття з національно-патріотичного виховання "Стежками України". Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://vseosvita.ua/library/intehrovane-zaniattia-z-natsionalno-patriotychnoho-vykhovannia-stezhkamy-ukrainy-782038.html> (дата звернення: 06.04.2025).
11. «Пласт – Національна скаутська організація України в перших рядах захисту України як на передовій, так і в наданні гуманітарної допомоги», - вважає заступник голови Комітету з питань національно-патріотичного виховання Василь Мокан. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221249.html> (дата звернення: 12.04.2025).
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. N 1443 «Про затвердження порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву» із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1399. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP211443?an=1> (дата звернення: 12.04.2025).
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024р. № 734 «Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
14. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 №

- 2834-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20> (дата звернення: 02.02.2025).
15. Урок звияги. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/veteranam/urok-zvityagi> (дата звернення: 05.04.2025).
16. Як працює система позашкільного виховання українських дітей на прикладі військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3286026-ak-pracue-sistema-pozaskilnogo-vihovanna-ukrainskih-ditej-na-prikladi-vijskovopatrioticnoi-gri-sokil-dzura.html> (дата звернення: 06.04.2025).
17. Przyznano dotacje w IX edycji programu “Patriotyzm Jutra”. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/pryznano-dotacje-w-ix-edycji-programu-patriotyzm-jutra> (дата звернення: 05.04.2025).
18. Taylor M., Horgan J. Primum Non Nocere – First Do No Harm / Terrorism and Political Violence. 2021. 33(2). Pp. 221–224.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі, коли Україна перебуває в стані важкої війни, спричиненої агресією росії, проблема формування громадянського суспільства, що ґрунтується на національній і патріотичній ідеї, є надзвичайно актуальною, оскільки передбачає аналіз стану сформованої прогресивної національної ідеї на основі патріотичного виховання. Це стосується усіх верств населення, проте найбільш актуальним є для внутрішньо переміщених осіб, які донедавна часто вважали себе як космополіти в кращому випадку або ідентифікували себе як росіяни чи російськомовні прихильники росії, що призвело до повної зневаги національних цінностей у багатьох регіонах України, чим підтверджується панування «руського міра» та зневажливе ставлення до української мови й етнотрадицій. Якщо на початку незалежності України ми спостерігали суттєве відродження народних традицій, їх актуальність і поширеність, то до початку повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 2014 року, спостерігаємо послаблення інтересу до цієї роботи як на рівні закладів освіти, так і на рівні громадських організацій, хоча на рівні родинного виховання традиції народної педагогіки частково збережені, особливо в сільській місцевості. Аналіз робіт видатних педагогів різних поколінь дає підстави стверджувати, що українське патріотичне виховання бере свій початок саме в родині, а традиції народного патріотичного виховання – це невичерпне і до кінця не вивчене джерело сучасної педагогічної науки, адже система народних знань та народний досвід формують національну свідомість, осмислене ставлення кожної людини до історії, традицій свого народу і до самоствердження та самовираження. До сучасного закладу освіти приходять здобувачі, які виховувалися в різних сім'ях, в різних регіонах і мають часом протилежні цінності. Особливо це актуально в сучасному освітньому просторі, коли велика кількість молоді у статусі внутрішньо переміщеної особи (ВПО) перебуває в соціумі, де сповідуються національні ідеї, звичаї, а патріотичні за змістом і дією заходи стають частиною життя молодшої людини. Якщо у 2017 році 40%

першокурсників зазначали, що їм байдуже до минулого, а цікавить лише матеріальне майбутнє, то у 2024–2025 роках спостерігається значна зміна – практично всі опитані нами студенти зазначили, що їм не байдужа доля України, вони хочуть знати більше історії, традицій, прагнуть бути приналежними до українського народу, негативно ставляться до російської мови, хоча часто її використовують. Разом з тим ВПО зазначають, що мало знають історію визвольних війн, народного руху та інших аспектів. Ці дані свідчать про наявність суперечностей між теоретичними підходами у формуванні особистості на основі засад патріотичного виховання і практичними, які в силу багатьох причин не діють у сучасній сім'ї, не знаходять адресного продовження у соціальних інституціях. Такий результат дав підстави проаналізувати змістовий і діяльнісний компоненти виховної роботи у закладах освіти різних педагогічних систем, виокремити прогалини у вихованні і шукати шляхи їх заповнення та усунення. Саме це зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета роботи: проаналізувати стан організування патріотичного виховання як вектора реалізації молодіжної політики у період війни з росією та виокремити ефективні засоби розв'язання завдань патріотичного виховання студентської молоді в закладах освіти у воєнний період.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання:**

1. З'ясувати особливості організування патріотичного виховання молоді як вектору реалізації молодіжної політики у воєнний період.
2. Дослідити ефективні засоби організування патріотичного виховання в умовах закладу освіти у період війни.
3. Обґрунтувати та перевірити вплив засобів патріотичного виховання на формування національно-свідомої, патріотичної молоді.
4. Розробити модель системи патріотичного виховання з внутрішньо-переміщеними особами та перевірити її ефективність.

Методи дослідження: в процесі виконання роботи нами використовувались методи аналізу, синтезу, порівняння; емпіричні методи, а саме анкетування та метод інтерв'ю.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі теоретичного аналізу сучасної системи виховної роботи у закладі освіти узагальнено основні особливості організування патріотичного виховання, доведено ефективність позитивного впливу засобів патріотичного виховання на формування національної ідеї у здобувачів освіти різних вікових категорій, перевірено вплив засобів національно-патріотичного виховання на формування національної ідеї, розроблено та перевірено модель патріотичного виховання під час роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Практичне значення результатів дослідження. Наведені висновки та узагальнення роботи, розроблена та досліджена модель формування патріотичного виховання молоді в умовах війни можуть бути корисними для педагогічних працівників та інших учасників педагогічного процесу в організуванні та проведенні заходів патріотичного спрямування в закладах професійної освіти з акцентуванням на соціальну інтеграцію внутрішньо-переміщених осіб в період війни, проведення індивідуальних психолого-педагогічних бесід.

Загальний аналіз роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, списку використаних джерел та одного додатка.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність роботи, аналіз досліджень з питання організування різних видів патріотичного виховання в період війни, мету, завдання, об'єкт предмет дослідження, методи досягнення мети, теоретичне та практичне значення.

У *першому розділі* «Патріотичне виховання як вектор реалізації молодіжної політики у період війни з росією» розглянуто науково-теоретичний аналіз категорії патріотичного виховання, подано авторський аналіз видів патріотичного виховання у їх взаємозв'язку та схарактеризовано особливості його організування в сучасному закладі професійної освіти.

У *другому розділі* «Засоби розв'язання завдань патріотичного виховання студентської молоді в закладах освіти у воєнний період» подано аналіз засобів патріотичного виховання в закладах освіти України в період війни та їх

порівняння із зарубіжними практиками, схарактеризовано особливості організування національно-патріотичного виховання з внутрішньо-переміщеними особами в закладах освіти в умовах воєнного стану, розроблено модель формування системи заходів патріотичного виховання в період війни та подано результати вивчення її ефективності.

Робота містить 4 рисунки і одну таблицю, 1 додаток, список використаних джерел (18 джерел, з них 2 іноземною мовою).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

для визначення ефективності та доцільності заходів патріотичного виховання серед молоді закладів професійної освіти в період війни

Шановні друзі, просимо Вас надати відповіді на запитання для встановлення доцільності та ефективності заходів патріотичного виховання в період війни.

1. Чи брали Ви участь у заходах проєкту «Урок звияги»?
А) Так
Б) Ні
2. Наскільки участь в «Уроці звияги» поглибила Ваше розуміння зв'язку між історичними подіями України та сучасною війною?
А) Зовсім не вплинуло
Б) Вплинуло частково
В) Дуже позитивно вплинуло
Г) Важко відповісти
3. Чи відчували Ви гордість за Україну після диспутів із ветеранами в рамках «Уроку звияги»?
А) Так
Б) Ні
В) Не брав участі
4. Чи брали Ви участь у дитячо-юнацькій грі «Сокіл» («Джура»)?
А) Так
Б) Ні
5. Наскільки гра «Джура» сприяла Вашому знайомству з козацькими традиціями та історією України?
А) Зовсім не сприяла
Б) Сприяла частково
В) Значно сприяла
Г) Важко відповісти

6. Чи допомогла Вам гра «Джура» відчутти себе частиною нової громади чи колективу?
- А) Так
 - Б) Ні
 - В) Не брав участі
7. Чи брали Ви участь у заходах Пласту, таких як вишколи чи волонтерські акції?
- А) Так
 - Б) Ні
8. Наскільки волонтерські акції Пласту (наприклад, плетіння маскувальних сіток, збір допомоги для ЗСУ) посилили Ваше відчуття причетності до національного спротиву?
- А) Зовсім не посилили
 - Б) Посилили частково
 - В) Значно посилили
 - Г) Важко відповісти
9. Чи сприяла діяльність Пласту налагодженню дружніх зв'язків із іншими студентами?
- А) Так
 - Б) Ні
 - В) Не брав участі
10. Чи змінилися Ваші знання про історію України після участі в патріотичних заходах («Урок звияги», «Джура», Пласт)?
- А) Так, значно змінилися
 - Б) Так, частково змінилися
 - В) Ні, не змінилися
 - Г) Не брав участі

11. Як патріотичні заходи вплинули на Ваш емоційний стан?
- А) Покращили
 - Б) Не змінили
 - В) Погіршили
 - Г) Не брав участі
12. Чи відчуваєте Ви себе більш впевненим у новому навчальному середовищі після участі в патріотичних заходах?
- А) Так
 - Б) Ні
 - В) Частково
 - Г) Не брав участі
13. Чи мотивували Вас патріотичні заходи до участі в громадській чи волонтерській діяльності?
- А) Так
 - Б) Ні
 - В) Частково
 - Г) Не брав участі
14. Чи вважаєте Ви, що патріотичне виховання в коледжі допомагає Вам краще адаптуватися до життя в умовах війни?
- А) Так
 - Б) Ні
 - В) Частково
15. Як Ви оцінюєте важливість національно-патріотичного виховання для молоді в умовах воєнного стану? (Від 1 – зовсім не важливе до 5 – надзвичайно важливе)
- А) Зовсім не важливе
 - Б) Частково важливе
 - В) Надзвичайно важливе
 - Г) Важко відповісти

16. Вкажіть, будь ласка, навчальний заклад та населений пункт, де ви навчалися до вступу в коледж:
-

Дякуємо за співпрацю!